

Józefa Matejek

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0002-1499-9914

<https://doi.org/10.1563/9788374389969.08>

Rodziny zastępcze jako środowisko wsparcia rodzin wieloprogmowych

Foster Families As a Supportive Environment for Multiproblem Families

Abstract: The modern family, as the basic cell of society, is often exposed to various problems, threats and dysfunctions. This results, among other things, in a lack of adequate conditions for the proper development and care of children. The aid reality then implements various models of assistance and family support depending on the needs. One of the forms aimed at improving the situation of the family and children is family foster care, which is an important environment for the foster upbringing of children and plays an important role in the process of

working towards improving the situation and solving problems in the family.

Keywords: foster families, family support, multiproblem familie

Wprowadzenie

Coraz częściej dostrzegamy zjawisko zwiększania się liczby rodzin wymagających pomocy i wielowymiarowego wsparcia. Trudności, z jakimi zmagają się rodziny doświadczające licznych problemów (wieloproblemowe), są zazwyczaj bardzo złożone, dlatego też pomoc powinna być szeroka, różnorodna i obejmująca wszystkie sfery życia rodzinnego. Rodzina będąca w takiej sytuacji może uzyskać wsparcie w zależności od potrzeb i występujących problemów zgodnie z zapisem ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej¹ w formie pracy z rodziną oraz pomocy w opiece i wychowaniu dziecka² przez instytucje i podmioty działające na rzecz dziecka i rodziny, placówki wsparcia dziennego oraz rodziny wspierające³. Niejednokrotnie sytuacja rodzin wieloproblemowych wymaga umieszczenia dziecka poza rodziną naturalną, w tym względzie najwłaściwszą formą opieki zastępczej jest opieka typu rodzinnego. Organizacja opieki zastępczej nad dzieckiem po reformie administracyjnej w Polsce od 1999 roku jest zadaniem systemu pomocy społecznej, a szczególowe wytyczne w tym zakresie zawiera wspomniana ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku, określająca zasady i formy wspierania rodziny mającej trudności z wypełnieniem funkcji opiekuńczo-wychowawczych, a także formy sprawowania pieczy zastępczej. „Obowiązek wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych oraz organizacji pieczy zastępczej, w zakresie ustalonym ustawą, spoczywa na jednostkach samorządu tery-

¹ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2022 r., poz. 447, 1700, 2140).

² Tamże, art. 8, pkt 2.

³ Tamże, art. 9.

torialnego oraz na organach administracji rządowej⁴. Zgodnie z cytowaną ustawą o wspieraniu rodziny pieczę zastępczą organizuje powiat⁵, a organem decyzyjnym – sprawującym kontrolę nad realizacją pieczy zastępczej – jest starosta. Zadania w tym zakresie skoncentrowane są między innymi na tworzeniu warunków do powstawania i działania rodzin zastępczych, rodzinnych domów dziecka i rodzin pomocowych oraz zapewnieniu dzieciom pieczy zastępczej w rodzinach zastępczych, rodzinnych domach dziecka oraz w placówkach opiekuńczo-wychowawczych.

Wprowadzenie w życie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej umocniło istniejące i wprowadziło nowe rozwiązania systemowe w pracy z rodziną, która doświadcza wielu trudności – zarówno rodziną naturalną, jak i zastępczą. Biorąc pod uwagę to, iż „zakres odpowiedzialności pomocy społecznej za sytuacje w rodzinach wieloprotblemowych jest bardzo szeroki: od przygotowania strategii rozwiązywania problemów społecznych, programów profilaktyki i wsparcia rodzin, tworzenia lokalnych systemów wsparcia dla różnych grup, rodzin i osób, po przekazywanie różnych form pomocy (transfer świadczeń) – by wymienić tylko niektóre z obowiązków nałożonych na system pomocy społecznej oraz działania podejmowane rzeczywiście przez jednostki organizacyjne pomocy społecznej i jej pracowników⁶, ważne jest, by podczas wspierania rodzina w pełni angażowała się w ten proces. Dlatego tak duże znaczenie w obszarze wsparcia rodzin wieloprotblemowych ma także rodzinna piecza zastępcza poprzez objęcie dzieci właściwą opieką i wychowaniem oraz wprowadzenie szerokiej kompensacji i wsparcia dziecka.

Celem opracowania jest przedstawienie jednej z form wsparcia kierowanego do rodziny wieloprotblemowej, jaką jest objęcie opieką dzieci z takich rodzin w formie rodzinnej pieczy zastępczej. W artykule scharakteryzowana zostanie rodzina wieloprotblemowa oraz rodzinna piecza zastępcza, szczególnie rodzaje oraz zasady tworzenia i funkcjonowania rodzin zastępczych zgodnie z obowiązującymi założeniami prawnymi.

⁴ Tamże, art. 3, pkt 1.

⁵ Tamże, art. 32, pkt 2.

⁶ D. Trawkowska, *Dokąd zmierzamy? Socjologiczna analiza działań podejmowanych wobec rodzin wieloprotblemowych przez pomoc społeczną*, „Teologia i Moralność”, Vol. 7, 2010, s. 35.

Rodziny wieloproblemowe – przyczyny zjawiska

Rodzina jest podstawowym i naturalnym środowiskiem funkcjonowania człowieka, a jednocześnie fundamentalną instytucją społeczną mającą za zadanie zaspokoić podstawowe potrzeby poszczególnych jej członków. W rodzinie dochodzi do rozwoju społecznego, kształtowania relacji interpersonalnych, zachowań społecznie akceptowanych oraz pełnienia ról i formowania postaw moralnych czy emocjonalnych, „każda charakterystyka systemu rodzinnego powinna także podkreślać niepowtarzalność klimatu rodziny i wzajemnych relacji”⁷. Rodzina jako instytucja społeczna posiada pewną strukturę oraz realizuje określone funkcje względem swoich członków jak również społeczeństwa. Funkcje rodziny są postrzegane jako „cele, do których zmierza życie i działalność rodziny, oraz zadania, jakie pełni na rzecz swoich członków, zaspokajając ich potrzeby, ale też i potrzeby społeczeństwa oczekującego od rodziny dobrze przygotowanych i bezkonfliktowo włączających się w życie społeczne obywateli”⁸. Rodzina podlega także zmianom wywoływanym przez przeobrażenia cywilizacyjne i ekonomiczno-społeczne, niosące ze sobą skutki pozytywne, ale też wiele zjawisk niekorzystnych, które niejednokrotnie zagrażają prawidłowemu życiu rodzinnemu. Przemiany, jakim podlega współczesna rodzina, mogą prowadzić do zachwiania jej stabilności na wielu płaszczyznach funkcjonowania. Wzrost zjawisk patologicznych, problemy pojawiające się w sferze materialno-ekonomicznej i bytowej niejednokrotnie przyczyniają się do występowania kryzysów rodzinnych, między innymi: rozwodów, problemów finansowych związanych z brakiem zatrudnienia, migracji zarobkowych rodziców, konfliktów małżeńskich, rozluźnienia więzi między członkami rodziny, jak również nowych rodzajów uzależnień. Pojawiające się problemy w realizacji funkcji rodziny prowadzą do jej dysfunkcji. W rodzinie dysfunkcyjnej uwidacznia się nieprawidłowy obraz życia rodzinnego, a relacje między poszczególnymi członkami zostają zaburzone. Wkrada się nieporządek, co prowadzi do złego rozumienia potrzeb dzieci i zaniedbanie metod opiekuń-

⁷ M. Plopa, *Psychologia rodziny teoria i badania*, Kraków 2007, s. 9.

⁸ A. Adamski, *Rodzina*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 309–313.

czo-wychowawczych⁹. W wielu rodzinach pojawiają się problemy. Często rodzice nie mogą zapewnić dziecku podstawowych potrzeb oraz prawidłowego rozwoju w sprzyjających warunkach, konflikty w rodzinie, słabe więzi, nieprawidłowe wywiązywanie się z pełnienia ról rodzicielskich, niekonsekwencja rodziców w wychowywaniu dzieci oraz brak właściwych wzorców zachowań. Połączenie różnego rodzaju niewydolności ze strony rodziców powoduje niejednokrotnie nawarstwianie się problemów, prowadząc do sytuacji wieloproblemowości w rodzinie¹⁰. Wszelkie wskazane problemy, które występują w rodzinie, mają wpływ na funkcjonowanie poszczególnych jej członków, a najmocniej dotyczą one dzieci, które niekiedy mogą poczuć się zagrożone i bezradne wobec sytuacji występujących we własnym domu. Biorąc pod uwagę wymienione czynniki występujące w rodzinie, a także pomimo wszelkich działań o charakterze profilaktycznym i wspierającym kierowanych do rodziny biologicznej, jeżeli nie przynoszą one oczekiwanych pozytywnych rezultatów, istnieje konieczność zabrania dziecka z rodziny; zgodnie z postanowieniem sądu dziecko może zostać umieszczone w jednej z dwóch form pieczy zastępczej: rodzinnej lub instytucjonalnej.

Rodzinna piecza zastępcza nad dzieckiem

Zgodnie z ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej w sytuacji braku możliwości zapewnienia opieki i wychowania przez rodziców dziecko może zostać objęte wsparciem przez system pieczy zastępczej, którą tworzy „zespół osób, instytucji i działań mających na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom w przypadku niemożności sprawowania opieki i wychowania przez rodziców”¹¹. Piecza zastępcza jest sprawowana w formie rodzinnej oraz instytucjonalnej, a umieszczenie dziecka w zastępczym środowisku następuje na podstawie orzeczenia sądu w przypadku pilnej

⁹ H. Cudak, *Dysfunkcje rodziny i jej zagrożenia opiekuńczo-wychowawcze*, „Pedagogika Rodziny / Family Pedagogy”, Vol. 2, 2011, nr 1, s. 8.

¹⁰ Zob. I. Krasiejko, *Metodyka działania asystenta rodziny. Podejście skoncentrowane na rozwiązaniach w pracy socjalnej*, Katowice 2010, s. 15.

¹¹ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny, art. 2, pkt 2.

konieczności, na wniosek lub za zgodą rodziców dziecka¹² oraz po uzyskaniu zgody rodziców zastępczych¹³. Piecza zastępcza łączy się z zapewnieniem warunków i potrzeb do prawidłowego funkcjonowania dziecka o charakterze bytowym, społecznym, edukacyjnym, emocjonalnym i kulturowym. Ponadto piecza zastępcza zapewnia:

- „pracę z rodziną umożliwiającą powrót dziecka do rodziny lub gdy jest to niemożliwe – dążenie do przysposobienia dziecka, a w przypadku braku możliwości przysposobienia dziecka – opiekę i wychowanie w środowisku zastępczym;
- przygotowanie dziecka do:
 - a) godnego, samodzielnego i odpowiedzialnego życia,
 - b) pokonywania trudności życiowych zgodnie z zasadami etyki,
 - c) nawiązywania i podtrzymywania bliskich, osobistych i społecznie akceptowanych kontaktów z rodziną i rówieśnikami, w celu łagodzenia skutków doświadczania straty i separacji oraz zdobywania umiejętności społecznych;
- zaspokojenie potrzeb emocjonalnych dzieci, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb bytowych, zdrowotnych, edukacyjnych i kulturalno-rekreacyjnych¹⁴.

Pieczę zastępczą organizuje powiat, a realizatorem zadań w tym zakresie jest przede wszystkim powiatowe centrum pomocy rodzinie (w powiatach grodzkich może to być miejski ośrodek pomocy społecznej). Powiat odpowiedzialny jest między innymi za wyznaczanie organizatora rodzinnej pieczy zastępczej oraz opracowanie wsparcia dla rodzinnej pieczy zastępczej (należy dodać, iż na terenie danego powiatu może działać więcej niż jeden organizator rodzinnej pieczy zastępczej). Organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej jest wyznaczona przez starostę jednostka organizacyjna powiatu lub podmiot, któremu powiat zlecił realizację tego zadania. Jeżeli na organizatora wyznaczone jest powiatowe centrum pomocy rodzinie, w centrum tym tworzy się zespół do spraw pieczy zastępczej.

¹² Tamże, art. 35.

¹³ Tamże, art. 36.

¹⁴ Tamże, art. 33.

Umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej powinno nastąpić po wyczerpaniu wszystkich form pomocy rodzicom dziecka, chyba że dobro dziecka wymaga zapewnienia mu niezwłocznie opieki zastępczej. Pobyt w pieczy zastępczej następuje do momentu, kiedy będzie mogło ono wrócić do rodziny biologicznej albo do czasu umieszczenia w rodzinie przysposabiającej. Rodzinna piecza zastępcza to system, w którego skład wchodzi rodziny zastępcze oraz rodzinne domy dziecka. Zgodnie z cytowaną ustawą „formami rodzinnej pieczy zastępczej są: rodzina zastępcza: a.) spokrewniona, b.) niezawodowa, c.) zawodowa, w tym zawodowa pełniąca funkcje pogotowia rodzinnego i zawodowa specjalistyczna, oraz rodzinny dom dziecka”¹⁵.

Rodzina zastępcza to najogólniej każde tymczasowe środowisko wychowawcze utworzone przez osoby niebędące rodzicami naturalnymi dziecka, która powstaje w celu zapewnienia dziecku pozbawionemu całkowicie lub częściowo opieki rodzicielskiej i zastępczego środowiska wychowawczego do momentu unormowania się sytuacji życiowej dziecka lub usamodzielnienia. Zatem w najszerszym rozumieniu rodzina zastępcza może oznaczać środowisko wychowawcze utworzone przez osoby niebędące rodzicami naturalnymi dziecka. Zadania rodziny zastępczej spokrewnionej z dzieckiem mogą pełnić najbliżsi członkowie rodziny dziecka: dziadkowie lub starsze rodzeństwo; w przypadku dalszego pokrewieństwa osoby sprawujące pieczę nad dzieckiem są traktowane jako rodzina niezawodowa. Rodzinę zastępczą zawodową lub rodzinę zastępczą niezawodową tworzą małżonkowie lub osoby niepozostające w związku małżeńskim niebędący wstępnymi lub rodzeństwem dziecka. W rodzinie zastępczej niezawodowej w tym samym czasie może przebywać łącznie nie więcej niż troje dzieci lub osób, które osiągnęły pełnoletniość, przebywając w pieczy zastępczej, o których mowa w art. 37 pkt. 2. cytowanej ustawy. W razie konieczności umieszczenia w rodzinie zastępczej licznego rodzeństwa, za zgodą rodziny zastępczej oraz po uzyskaniu pozytywnej opinii koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej, dopuszczalne jest umieszczenie w tym samym czasie większej liczby dzieci. Do rodzin zastępczych zawodowych zalicza się rodziny pełniące funkcję pogotowia rodzinnego oraz rodziny specjalistyczne. Zasady funkcjonowania zawodowej rodziny zastępczej peł-

¹⁵ Tamże, art. 39, pkt 1.

niącej funkcję pogotowia rodzinnego określa art. 58. cytowanej ustawy, w którym zamieszczono wytyczne dotyczące zasad oraz czasu pełnionej funkcji. Rodzina zastępcza zawodowa pełniąca funkcje pogotowia rodzinnego jest formą opieki zastępczej, w której umieszcza się nie więcej niż troje dzieci na pobyt okresowy – krótkoterminowy, trwający maksymalnie nie dłużej niż 4 miesiące (za zgodą organizatora rodzinnej pieczy zastępczej w sytuacjach szczególnie uzasadnionych pobyt dziecka może być przedłużony do 8 miesięcy lub do zakończenia postępowania sądowego decydującego o dalszej sytuacji dziecka). Słowo „pogotowie” w tym wypadku świadczy o postawie gotowości rodziny pełniącej taką funkcję do przyjęcia dzieci poniżej 10. roku życia, które ze względu na zaistniałą sytuację rodzinną wymagają pomocy w trybie interwencyjnym. Natomiast do rodziny zastępczej zawodowej specjalistycznej zgodnie z art. 59, pkt. 1. cytowanej ustawy kieruje się dzieci legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności; dzieci na podstawie ustawy z dnia 9 czerwca 2022 roku o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich oraz małoletnie matki z dziećmi.

Rodzinną formą pieczy zastępczej jest także rodzinny dom dziecka, w którym może przebywać łącznie nie więcej niż 8 dzieci lub osób, które osiągnęły pełnoletniość w trakcie przebywania w opiece zastępczej. W razie konieczności umieszczenia rodzeństwa, za zgodą prowadzącego dom oraz po uzyskaniu pozytywnej opinii koordynatora, dopuszcza się umieszczenie w tym samym czasie w rodzinnym domu dziecka większej liczby dzieci. Czas, w jakim dziecko może przebywać w tej formie opieki, jest uzależniony od przyczyn, które spowodowały umieszczenie go w nowym środowisku i w zależności od indywidualnej sytuacji może mieszkać w rodzinnym domu dziecka do momentu powrotu do rodziny biologicznej, skierowania do adopcji lub do osiągnięcia pełnoletniości.

Rodziny zastępcze zajmują szczególne miejsce w systemie opieki kompensacyjnej i wspierającej rodziny niewydolne, dysfunkcyjne i wieloprotymowe. Jest to jedna z najstarszych i najbardziej popularnych form rodzinnej opieki zastępczej nad opuszczonym dzieckiem, jednak zinstytucjonalizowała się dopiero pod koniec XVI wieku. Przyczynił się do tego francuski duchowny św. Wincenty à Paulo, który chcąc zmniejszyć śmiertelność dzieci przebywają-

cych w ochronkach dla ubogich, umieszczał je u kobiet na wsi, uzyskując zadowalające rezultaty. Wiek XVII zaznaczył się w Polsce znacznymi osiągnięciami w rozwoju opieki nad dziećmi osieroconymi, zwłaszcza porzuconymi niemowlętami. Istotne stanowisko w tej kwestii zajęli pedagodzy K. Jeżewski i C. Babicki, podkreślając, że dziecku należy stworzyć środowisko opiekuńczo-wychowawcze, które będzie analogiczne do wzorca rodziny naturalnej. Z upływem lat umieszczanie sierot naturalnych i społecznych w rodzinach zastępczych upowszechniło się i coraz mniej związane było z działalnością instytucji charytatywnych. Od roku 1934 Ministerstwo Opieki Społecznej oficjalnie usankcjonowało rodzinną opiekę zastępczą nad dzieckiem, ale zwiększone zainteresowanie rodzinami zastępczymi w Polsce nastąpiło dopiero pod koniec lat 70. XX wieku. W ciągu kolejnych lat rodzina zastępcza przechodziła wiele przeobrażeń, co było uwarunkowane zmieniającą się polityką społeczną państwa. Znalazło to wyraz w udoskonalanych i nowelizowanych przepisach prawnych. O znaczeniu tej formy opieki świadczy również fakt, iż rok 2009 został ogłoszony przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej Rokiem Rodzinnej Opieki Zastępczej, a dzień 30 maja jest oficjalnie ustanowiony Dniem Rodzicielstwa Zastępczego w Polsce¹⁶. Problematyka dotycząca funkcjonowania rodzinnej pieczy zastępczej zajmuje ważne miejsce w systemie opieki, kompensacji sieroctwa społecznego i wsparcia rodziny wieloproblemowej. Wielu badaczy i organizatorów środowisk opiekuńczych zgodnie podkreśla pozytywne walory wychowawcze rodziny zastępczej. Na temat rozwoju oraz funkcjonowania form rodzinnej pieczy zastępczej piszą między innymi: E. Różańska i A. Tynelski¹⁷, U. Kusio¹⁸, M. Kolankiewicz¹⁹, M. Jamrozek²⁰, M. Andrzej-

¹⁶ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 maja 2006 roku o ustanowieniu dnia 30 maja Dniem Rodzicielstwa Zastępczego (Monitor Polski 2006 nr 36, poz. 389).

¹⁷ E. Różańska, A. Tynelski, *Rodzina zastępcza jako forma opieki nad dzieckiem*, Kielce 1981.

¹⁸ U. Kusio, *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze. Studium socjologiczne na przykładzie Lublina*, Lublin 1998.

¹⁹ M. Kolankiewicz (red.), *Zagrożone dzieciństwo*, Warszawa 1998.

²⁰ M. Jamrozek, *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze*, Kielce 2005.

jewski²¹, L. Winogrodzka²², M. Joachimowska²³, M. Ruszkowska²⁴, M. Danecka, A. Kęska i R. Pląsek²⁵, A. Regulska²⁶, J. Matejek²⁷ i inni.

Obecnie w systemie opieki zastępczej dominują rodziny zastępcze spokrewnione z dzieckiem, długotrwale sprawujące opiekę do czasu usamodzielnienia się dziecka. Funkcjonowanie dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej spokrewnionej jest zupełnie inne niż w rodzinie zawodowej bądź niezawodowej. Dziecko trafia do znanego już środowiska dziadków, gdzie najczęściej istnieje już więź uczuciowa, co daje mu poczucie bezpieczeństwa oraz przynależności. Na koniec 2021 roku w pieczy zastępczej ogółem „przebywało 72,3 tys. dzieci pozbawionych całkowicie lub częściowo opieki rodziny naturalnej, w tym 56,4 tys. w pieczy rodzinnej oraz 15,9 tys. w pieczy instytucjonalnej”²⁸. Tylko nieliczne z nich to naturalne sieroty, ponieważ w zdecydowanej większości ich biologicznym rodzicom odebrano lub ograniczono prawa rodzicielskie. Według danych „w 2021 roku funkcjonowało 23 205 rodzin zastępczych spokrewnionych, w których opiekę znalazło 30 092 dzieci, natomiast rodzin zastępczych niezawodowych było 10 784 – dla 14 397 dzieci, a liczba zawodowych rodzin zastępczych wynosiła 2 142, w których umieszczonych było 7 006 dzieci. W tym okresie działały także 734 rodzinne domy dziecka dla 5 161 dzieci”²⁹. Dane zawarte w raporcie NIK wskazują na spadającą liczbę zastępczych środowisk rodzinnych: „W latach 2012-2021 liczba rodzinnych form pieczy zastępczej spadła o 8%. Największy spadek dotyczył

²¹ M. Andrzejewski, *Rodziny zastępcze – problematyka prawna*, Toruń 2006.

²² L. Winogrodzka, *Rodziny zastępcze i ich dzieci*, Lublin 2007.

²³ M. Joachimowska, *Rodzicielstwo zastępcze. Idea – problemy – analizy – kompetencje*, Bydgoszcz 2008.

²⁴ M. Ruszkowska, *Diagnoza rodzin zastępczych w obliczu dylematów współczesności*, Warszawa 2013.

²⁵ M. Danecka, A. Kęska, R. Pląsek, *Dylematy pieczy zastępczej*, Warszawa 2018.

²⁶ A. Regulska, *Rodzina i piecza zastępcza nad dzieckiem w perspektywie zasady pomocniczości*, Warszawa 2018.

²⁷ J. Matejek, *Rodzinną pieczą zastępczą. Teoretyczne aspekty funkcjonowania rodzin zastępczych*, Kraków 2020.

²⁸ GUS, *Pieczą zastępczą w 2021 roku*, [on-line:] <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/dzieci-i-rodzina/dzieci/pieczą-zastępczą-w-2021-roku,1,6.html> – 27.03.2023.

²⁹ Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2021 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Warszawa 2022.

rodzin zastępczych niezawodowych (o ok. 11%), natomiast liczba rodzin zastępczych spokrewnionych zmalała o ok. 10%. Z drugiej strony w tym samym okresie wzrosła liczba rodzin zastępczych zawodowych (o nieco ponad 16%) oraz rodzinnych domów dziecka – aż o ok. 222%. Tak imponujący wzrost wynika jednak przede wszystkim z relatywnie niewielkiej liczby tych podmiotów (zaledwie 734 na koniec 2021 r.)³⁰.

Rodzice zastępczy zobowiązani są do sprawowania faktycznej opieki nad dzieckiem, zajmowania się jego wychowaniem, reprezentowaniem jego interesów, a także przejęcia za nie odpowiedzialności. Należy podkreślić, iż osoby przyjmujące dziecko w charakterze rodziny zastępczej – rodzinnego domu dziecka nie zastępują w sensie prawnym jego rodziców naturalnych, ale zgodnie ze swą nazwą zastępują rodziców w wypełnianiu ich funkcji wychowawczych, nie zmieniając sytuacji dziecka w świetle przepisów prawa alimentacyjnego i spadkowego. Prawa i obowiązki wynikające z władzy rodzicielskiej należą do rodziców biologicznych dziecka (chyba że sąd zdecyduje inaczej). Przed umieszczeniem dziecka w rodzinnej pieczy zastępczej konieczne jest zebranie informacji o opiekunach zastępczych: o ich osobowości, umiejętnościach oraz zasadności powierzenia im dzieci. Osoby takie powinny zgodnie z przepisami prawa polskiego spełniać następujące warunki:

- 1) „dają rękojmię należytego sprawowania pieczy zastępczej;
- 2) nie są i nie były pozbawione władzy rodzicielskiej, oraz władza rodzicielska nie jest im ograniczona ani zawieszona;
- 3) wypełniają obowiązek alimentacyjny – w przypadku gdy taki obowiązek w stosunku do nich wynika z tytułu egzekucyjnego;
- 4) nie są ograniczone w zdolności do czynności prawnych;
- 5) są zdolne do sprawowania właściwej opieki nad dzieckiem, co zostało potwierdzone:
 - a) zaświadczeniem lekarskim o stanie zdrowia wystawionym przez lekarza podstawowej opieki zdrowotnej, w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 27 października 2017 roku o podstawowej opiece zdrowotnej (Dz.U. z 2021 r., poz. 1050), oraz

³⁰ NIK, *Za dużo domów dziecka, za mało rodzin zastępczych*, [on-line:] <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/deinstytucjonalizacji-pieczy-zastepczej.html> – 14.04.2023.

- b) opinią o posiadaniu predyspozycji i motywacji do pełnienia funkcji rodziny zastępczej lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka wystawioną przez psychologa, który posiada co najmniej wykształcenie wyższe magisterskie na kierunku psychologia oraz 2-letnie doświadczenie w poradnictwie rodzinnym;
- 6) przebywają na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, z tym że w przypadku cudzoziemców ich pobyt jest legalny;
- 7) zapewnią odpowiednie warunki bytowe i mieszkaniowe umożliwiające dziecku zaspokajanie jego indywidualnych potrzeb, w tym:
 - a) rozwoju emocjonalnego, fizycznego i społecznego,
 - b) właściwej edukacji i rozwoju zainteresowań,
 - c) wypoczynku i organizacji czasu wolnego;
- 8) nie figurują w bazie danych Rejestru Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym z dostępem ograniczonym³¹.

Kandydaci do pełnienia funkcji rodziny zastępczej zawodowej, rodziny zastępczej niezawodowej lub do prowadzenia rodzinnego domu dziecka powinni posiadać świadectwo ukończenia szkolenia organizowanego przez organizatora rodzinnej pieczy zastępczej lub prowadzonego przez ośrodek adopcyjny³², otrzymują też za swoją pracę wynagrodzenie. Natomiast szkolenie kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej spokrewnionej można prowadzić według indywidualnego planu szkolenia, w zależności od potrzeb rodziny i dziecka³³. Rodzice zastępczy spokrewnieni nie otrzymują wynagrodzenia za swoją pracę, lecz mogą skorzystać z pomocy finansowej skierowanej na pokrycie kosztów utrzymania dziecka.

Rodziny zastępcze oraz prowadzący rodzinne domy dziecka mogą liczyć na wsparcie w postaci: pomocy koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej, rodzin pomocowych oraz wolontariuszy. Zadania koordynatora to między innymi:

- 1) „udzielanie pomocy rodzinom zastępczym i prowadzącym rodzinne domy dziecka w realizacji zadań wynikających z pieczy zastępczej;
- 2) przygotowanie, we współpracy z odpowiednią rodziną zastępczą lub prowadzącym rodzinny dom dziecka oraz asystentem rodziny,

³¹ Tamże, art. 42, pkt 1.

³² Tamże, art. 44, pkt 1.

³³ Tamże, art. 44, pkt 5.

a w przypadku gdy rodzinie dziecka nie został przydzielony asystent rodziny – we współpracy z podmiotem organizującym pracę z rodziną, planu pomocy dziecku;

- 3) pomoc rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka w nawiązaniu wzajemnego kontaktu;
- 4) zapewnianie rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka dostępu do specjalistycznej pomocy dla dzieci, w tym psychologicznej, reedukacyjnej i rehabilitacyjnej;
- 5) zgłaszanie do ośrodków adopcyjnych informacji o dzieciach z uregulowaną sytuacją prawną w celu poszukiwania dla nich rodzin przysposabiających;
- 6) udzielanie wsparcia pełnoletnim wychowankom rodzinnych form pieczy zastępczej³⁴.

Koordinator rodzinnej pieczy zastępczej nie może mieć pod opieką łącznie więcej niż 15 rodzin zastępczych lub rodzinnych domów dziecka³⁵. Ponadto organizator rodzinnej pieczy zastępczej powinien zapewnić rodzinom zastępczym poradnictwo psychologiczne, socjalne, pedagogiczne, rodzinne i prawne. Rodziny zastępcze i prowadzący rodzinne domy dziecka mogą również brać udział w specjalistycznych szkoleniach, spotkaniach integracyjnych i grupach wsparcia. Ponadto rodzinna piecza zastępcza może również liczyć na pomoc finansową od państwa w formie świadczeń i dodatków, które przyznawane są zgodnie z ustawą z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Wysokość świadczenia na pokrycie kosztów utrzymania dziecka w pieczy zastępczej jest zróżnicowana ze względu na to, czy jest to rodzina zastępcza spokrewniona, czy też niezawodowa, zawodowa lub rodzinny dom dziecka. Podstawowym świadczeniem, jakie przysługuje rodzinnej pieczy zastępczej, jest świadczenie miesięczne na pokrycie kosztów utrzymania dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej lub rodzinnym domu dziecka³⁶.

³⁴ Tamże, art. 77, pkt 3

³⁵ Tamże, art. 77, pkt 4.

³⁶ Tamże, art. 80, pkt 1.

Starosta ma prawo także przyznać inne świadczenia, o które może ubiegać się rodzina zastępcza oraz prowadzący rodzinny dom dziecka. Są to:

- 1) dofinansowanie do wypoczynku poza miejscem zamieszkania dziecka;
- 2) świadczenie na pokrycie:
 - a) niezbędnych kosztów związanych z potrzebami przyjmowanego dziecka – jednorazowo,
 - b) kosztów związanych z wystąpieniem zdarzeń losowych lub innych zdarzeń mających wpływ na jakość sprawowanej opieki – jednorazowo lub okresowo³⁷.

Dodatkowo zgodnie z art. 83.2 cytowanej ustawy rodzina zastępcza niezawodowa i zawodowa może otrzymywać od starosty środki finansowe na utrzymanie lokalu mieszkalnego w budynku wielorodzinnym lub domu jednorodzinnego w wysokości odpowiadającej kosztom ponoszonym przez rodzinę zastępczą niezawodową albo zawodową na czynsz, opłaty z tytułu najmu, opłaty za energię elektryczną i ciepłą, opał, wodę, gaz, odbiór nieczystości stałych i płynnych, dźwig osobowy, antenę zbiorczą, abonament telewizyjny i radiowy, usługi telekomunikacyjne oraz związane z kosztami eksploatacji.

Dzieciom przebywającym w rodzinnej pieczy zastępczej przysługuje również dodatek wychowawczy w wysokości świadczenia wychowawczego, który wynosi 500 zł miesięcznie, oraz świadczenie na pokrycie kosztów związanych z rozpoczęciem roku szkolnego – świadczenie „dobry start” przyznawane na dziecko lub osobę pełnoletnią uczącą się i przebywającą w rodzinnej pieczy zastępczej. Rodzinie zastępczej oraz prowadzącemu rodzinny dom dziecka na dziecko legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności przysługuje dodatek nie niższy niż kwota 200 zł miesięcznie na pokrycie zwiększonych kosztów utrzymania tego dziecka. Rodzinie zastępczej zawodowej na dziecko umieszczone na podstawie ustawy z dnia 9 czerwca 2022 roku o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich przysługuje dodatek nie niższy niż kwota 200 zł miesięcznie na pokrycie zwiększonych kosztów utrzymania tego dziecka³⁸.

³⁷ Tamże, art. 83, pkt 1.

³⁸ Tamże, art. 81.

Zadania, jakie spełnia rodzinna piecza zastępcza, obejmują zakres codziennych czynności opiekuńczo-wychowawczych: „bieżąca piecza to faktyczna, codzienna troska o stan zdrowia dziecka, jego naukę, wypoczynek, sposób spędzania wolnego czasu, zapewnienie dziecku poczucia bezpieczeństwa, stabilizacji i pozostawanie z nim we wspólnocie rodzinnej”³⁹. Zakres obowiązków, jakie w tym względzie ma do spełnienia rodzina zastępcza, dotyczy także wyrównywania braków rozwojowych i szkolnych dziecka, zaspokajania potrzeb emocjonalnych, bytowych, społecznych, zdrowotnych, a także rozwój zainteresowań i uzdolnień⁴⁰. Właściwa realizacja funkcji w rodzinie obejmuje wszystkie płaszczyzny rozwoju i funkcjonowania dziecka w celu zapewnienia mu prawidłowego oraz stabilnego środowiska wychowawczego, a także emocjonalnego. Jak podkreśla Teresa Olearczyk, „rodzina zastępcza opiera się na więzi współżycia i funkcji opiekuńczo-wychowawczej, kompensuje funkcje rodziny, co nie zmienia faktu pozostawania przez dziecko sierotą społeczną”⁴¹. Fundamentalnym zadaniem rodziny zastępczej jako formy opieki kompensacyjnej jest zapewnienie opuszczonemu dziecku godnych warunków do życia i wychowania. Wśród zadań, jakie powinna spełniać rodzina zastępcza, J. Maciaszkowa wyróżnia:

- stworzenie w domu atmosfery rodzinnej, która opiera się na wzajemnym zaufaniu, zrozumieniu i życzliwości,
- zapewnienie dziecku należytej opieki lekarskiej, odpowiednich posiłków, odzieży oraz kulturalnych warunków egzystencji,
- dostarczenie możliwości kształcenia, aż do momentu uzyskania obowiązującego powszechnie wykształcenia i zdobycia zawodu⁴².

Warto podkreślić, iż rodzice zastępczy realizujący zadania z zakresu pieczy zastępczej podejmują obowiązek codziennej troski o dziecko, zapewnienia właściwej opieki i wychowania, ale także przygotowują je do usamodzielnienia się i dorosłego życia. Zgodnie z zaleceniem ustawodawcy osobie

³⁹ D. Wosik-Kawala, *Rodzinne i instytucjonalne środowiska opiekuńczo-wychowawcze*, Lublin 2012, s. 107.

⁴⁰ Zob. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu..., art. 40, pkt 1.

⁴¹ T. Olearczyk, *Rodzina między starym a nowym paradygmatem*, Rużomberok 2013, s. 39.

⁴² Por. J. Maciaszkowa, *Z teorii i praktyki pedagogiki opiekuńczej: opieka rodzinna nad dzieckiem i kompensacja jej niedostatków*, Warszawa 1991, s. 125–126.

usamodzielnianej, opuszczającej po osiągnięciu pełnoletniości rodzinę zastępczą, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczo-wychowawczą lub regionalną placówkę opiekuńczo-terapeutyczną, zostają udzielone następujące formy wsparcia:

- 1) „przyznaje się pomoc na:
 - kontynuowanie nauki,
 - usamodzielnienie,
 - zagospodarowanie,
- 2) udziela się pomocy w uzyskaniu:
 - odpowiednich warunków mieszkaniowych,
 - zatrudnienia,
- 3) zapewnia się pomoc prawną i psychologiczną⁴³.

W przypadku stwierdzenia ustania przyczyny umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej lub rodzinnym domu dziecka organizator rodzinnej pieczy zastępczej informuje właściwy sąd o możliwości powrotu dziecka do jego rodziny, załączając opinię gminy lub podmiotu prowadzącego pracę z rodziną i opinię koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej. Nie ulega wątpliwości, że właściwie funkcjonująca rodzina odgrywa kluczową rolę w wychowaniu dziecka, dlatego także rodzice zastępczy mają obowiązek zadbać o prawidłowe wychowanie powierzonego im dziecka, podejmując w tym celu wszelkie działania związane z jego rozwojem fizycznym, psychicznym oraz społecznym. Rodzina zastępcza w myśl obowiązujących przepisów ma także obowiązek podtrzymywać kontakty z rodzicami biologicznymi dziecka⁴⁴.

Funkcjonowanie rodzinnej pieczy zastępczej podlega ocenie, której zgodnie z założeniami ustawy dokonuje organizator rodzinnej pieczy zastępczej, konsultując się z koordynatorem oraz innymi specjalistami pracującymi z rodziną. Monitorowana jest także sytuacja dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej oraz rodzinnym domu dziecka w celu ustalenia aktualnej sytuacji rodzinnej dziecka oraz analizy stosowanych metod pracy z dzieckiem i rodziną⁴⁵. Ocena służy również modyfikowaniu planu pomocy dziecku, monitoro-

⁴³ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu..., art. 140, pkt. 1.

⁴⁴ Tamże, art. 33, pkt 2.

⁴⁵ Tamże, art. 128.

waniu procedur adopcyjnych dzieci z uregulowaną sytuacją prawną umożliwiającą przysposobienie, a także oceny stanu zdrowia dziecka i jego aktualnych potrzeb. Ocenę sytuacji dzieci w wieku do lat 3 przeprowadza się nie rzadziej niż co 3 miesiące, natomiast dzieci starszych nie rzadziej niż co pół roku. Po dokonaniu oceny sytuacji dziecka organizator rodzinnej pieczy zastępczej formułuje na piśmie opinię dotyczącą zasadności dalszego pobytu dziecka w pieczy zastępczej, a następnie przekazuje ją do właściwego sądu oraz ośrodka adopcyjnego odpowiedzialnego za kwalifikację dziecka do przysposobienia krajowego⁴⁶.

Pełnienie roli rodzica/opiekuna zastępczego, niezależnie od rodzaju tworzonej formy rodzinnej pieczy zastępczej, wymaga cierpliwości, zaangażowania, zrozumienia, umiejętności szybkiego reagowania i radzenia sobie w sytuacji trudnej. Dlatego tak ważne jest zarówno odpowiednie przygotowanie, doświadczenie, jak i umiejętności w opiece nad dziećmi, które trafiając do nowej rodziny, przynoszą ze sobą cały bagaż trudnych doświadczeń i przeżyć, jakie spotkały ich w rodzinach biologicznych – często wieloprogowych.

Rola rodziny zastępczej w zakresie wsparcia rodzin wieloprogowych

Trudności oraz dysfunkcje, z jakimi zmagają się rodziny wieloprogowe, są zazwyczaj bardzo złożone. W zależności od rodzaju problemu stosowane są konkretne działania. Ich zakres oraz sposób wykonywania zadań na rzecz rodziny wieloprogowej określone są w cytowanej ustawie z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz w ustawie z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej⁴⁷.

Celem opracowania było przedstawienie jednej z możliwych form wsparcia kierowanego do rodziny wieloprogowej, jaką jest objęcie dzieci z takich rodzin formą rodzinnej opieki zastępczej.

⁴⁶ Tamże, art. 131, pkt 2.

⁴⁷ Ustawa z 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej (Dz.U. z 2021 r., poz. 2268, 2270, Dz.U. z 2022 r., poz. 1, 66, 1079, 1692, 1700, 1812, 1967, 2127, 2140, 2754, Dz.U. z 2023 r., poz. 185.) wraz z późniejszymi zmianami.

Bardzo ważne jest, by podczas procesu pomocowego nie wyręczać rodziny, lecz ją wspierać, a następnie przygotowywać do samodzielności, by w przyszłości mogła radzić sobie bez pomocy innych osób. Czasowe umieszczenie dziecka w rodzinnej pieczy zastępczej może zwiększać skuteczność i intensywność podejmowanych działań względem rodziny naturalnej. Pracujący nad poprawą funkcjonowania danej rodziny specjaliści: pracownik socjalny oraz asystent rodziny, organizują proces działań naprawczych w zakresie zwiększenia poczucia odpowiedzialności za dziecko i rodzinę, poprawy funkcji opiekuńczo-wychowawczych, a także pogłębiają umiejętności komunikacyjne i społeczne rodziny oraz pracują nad zmianą jej sytuacji ekonomicznej. Rodzina, niejednokrotnie stając przed faktem odebrania dziecka, znacznie bardziej mobilizuje siły w procesie naprawczym – ma motywację, żeby dziecko wróciło do nich, może skupić się na pracy nad sobą – wiedząc, że dziecko jest pod właściwą opieką. „Współczesny system pomocy dziecku i rodzinie ma być nastawiony przede wszystkim na pomoc w rozwiązywaniu życiowych problemów rodziny, tak by nie zaistniały okoliczności zmuszające do umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej. Niestety, czasem takie rozwiązanie staje się koniecznością. Wówczas dobro dziecka wymaga właściwego zorganizowania współpracy z jego rodziną i podjęcia wysiłków zmierzających do odbudowania naturalnych więzi i normalizacji życia rodzinnego, aby przynajmniej w niektórych przypadkach doprowadzić do jego powrotu do rodziny”⁴⁸. Pobyt dziecka w pieczy zastępczej to rozwiązanie tymczasowe, gdzie czas uzależniony jest od sytuacji prawnej dziecka, okoliczności skierowania do pieczy zastępczej, jego wieku i formy, w której przebywa. Rodziny zastępcze wiedzą, że dzieci pochodzące ze środowisk wieloprotymowych potrzebują szczególnej troski, zrozumienia, uwagi, aby zaniedbania i braki, których doświadczyły w środowisku rodzinnym, mogły zostać zrekompensowane. W rodzinnej pieczy zastępczej mają szansę na cały szereg działań wspierających, socjalizacyjnych i wyrównujących dotychczasowe zaniedbania. Odzyskują też poczucie bezpieczeństwa oraz stabilizują wzajemne relacje z rodziną biologiczną, która

⁴⁸ M. Sendyk, *Praca z rodzinami dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej*, [w:] *Usługi społeczne wobec rodziny*, red. A. Kubow, J. Szczepaniak, Wrocław 2011, s. 214, [on-line:] https://www.dbc.wroc.pl/Content/16292/Sendyk_Praca_z_Rodzinami_Dzieci_Umieszczonych_w_Pieczy_2011.pdf – 29.09.2023.

uczy się także z pomocą rodzin zastępczych budować od nowa relacje i właściwe więzi z dzieckiem. Biorąc pod uwagę wymienione w opracowaniu zadania rodziny zastępczej, obowiązki, jakie podejmują opiekunowie zastępczy oraz całokształt funkcjonowania tej formy opieki nad dziećmi, widzimy, jak dużą i znaczącą rolę odgrywają te środowiska w obszarze wsparcia rodziny wieloprotymowej, ale także względem dzieci, które dostają niejednokrotnie szansę nie tylko na zmianę dotychczasowego funkcjonowania, ale i perspektywy na lepszą przyszłość.

Podsumowanie

Współczesna rodzina napotyka na różnorodne utrudnienia, które mogą stać się zagrożeniem dla jej prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie, co w konsekwencji stanowi przyczynę jej problemów oraz dysfunkcji. Umieszczenie dziecka w systemie rodzinnej opieki zastępczej bez wątplenia jest szansą dla dzieci z rodzin wieloprotymowych na spokojny ciepły dom, zaspokojenie tych potrzeb, których realizacja była ograniczona lub zupełnie zaniedbana. Rodzina zastępcza kieruje się dobrem dziecka przyjętego do rodziny i poszanowaniem jego prawa, także daje szansę na poznanie właściwych wzorców funkcjonowania rodziny. Dlatego też w rodzinnej pieczy zastępczej kwestia wychowania dziecka nabiera szczególnego znaczenia ze względu na wcześniejsze przeżycia, czasami trudne doświadczenia i doznane krzywdy.

Rodzinna opieka zastępcza staje się zatem, obok profilaktyki i pracy z rodziną, bardzo ważnym ogniwem w procesie wspierania rodziny wieloprotymowej. W obecnym systemie pomocy dziecku i rodzinie ma na celu przywrócenie rodzinie biologicznej zdolności do wypełnienia funkcji opiekuńczo-wychowawczej. Rodziny zastępcze niejednokrotnie stają się też jednostkami wspierającymi rodziców biologicznych poprzez wspólną realizację ustalonego planu pomocy dziecku, podejmowanie zadań socjalizacyjnych względem dziecka, jak również pomocy w zakresie wypełniania opracowanej i przyjętej strategii oddziaływań wspierających w procesie reintegracji rodziny.

Bibliografia

- Adamski A., *Rodzina*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2003.
- Andrzejewski M., *Rodziny zastępcze. Problematyka prawna*, Toruń 2006.
- Danecka M., Kęska A., Płasek R., *Dylematy pieczy zastępczej*, Warszawa 2018.
- GUS, *Pieczka zastępcza w 2021 roku*, [on-line:] <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/dzieci-i-rodzina/dzieci/pieczka-zastepcza-w-2021-roku,1,6.html>.
- Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2021 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Warszawa 2022.
- Jamrozek M., Matyjas B., *Rodzina zastępcza*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 5, red. E. Różycka, Warszawa 2006.
- Joachimowska M., *Rodzicielstwo zastępcze. Idea – problemy – analizy – kompetencje*, Bydgoszcz 2008.
- Kolankiewicz M. (red.), *Zagrożone dzieciństwo*, Warszawa 1998.
- Kusio U., *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze. Studium socjologiczne na przykładzie Lublina*, Lublin 1998.
- Maciaszkowa J., *Z teorii i praktyki pedagogiki opiekuńczej*, Warszawa 1991.
- Matejek J., *Rodzinną pieczą zastępczą. Teoretyczne aspekty funkcjonowania rodzin zastępczych*, Kraków 2020.
- NIK, *Za dużo domów dziecka, za mało rodzin zastępczych*, [on-line:] <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/deinstytucjonalizacji-pieczy-zastepczej.html>.
- Olearczyk T., *Rodzina między starym a nowym paradygmatem*, Rużomberok 2013.
- Regulska A., *Rodzina i pieczą zastępczą nad dzieckiem w perspektywie zasady pomocniczości*, Warszawa 2018.
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 maja 2006 r. o ustanowieniu dnia 30 maja Dniem Rodzicielstwa Zastępczego (Monitor Polski 2006, nr 36, poz. 389).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2022 r., poz. 447, 1700, 2140).
- Ustawa z 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej (Dz.U. z 2021 r., poz. 2268, 2270, Dz.U. z 2022 r., poz. 1, 66, 1079, 1692, 1700, 1812, 1967, 2127, 2140, 2754, Dz.U. z 2023 r., poz. 185) wraz z późniejszymi zmianami.
- Plopa M., *Psychologia rodziny teoria i badania*, Kraków 2007.
- Ruszkowska M., *Diagnoza rodzin zastępczych w obliczu dylematów współczesności*, Warszawa 2013.

- Różańska E., Tynelski A., *Rodzina zastępcza jako forma opieki nad dzieckiem*, Kielce 1981.
- Sendyk M., *Praca z rodzinami dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej*, [w:] *Usługi społeczne wobec rodziny*, red. A. Kubow, J. Szczepaniak, Wrocław 2011, [on-line:] https://www.dbc.wroc.pl/Content/16292/Sendyk_Praca_z_Rodzinami_Dzieci_Umieszczonych_w_Pieczy_2011.pdf.
- Trawkowska D., *Dokąd zmierzamy? Socjologiczna analiza działań podejmowanych wobec rodzin wieloproblemowych przez pomoc społeczną*, „Teologia i Moralność”, Vol. 7, 2010, s. 33–44.
- Winogrodzka L., *Rodziny zastępcze i ich dzieci*, Lublin 2007.
- Wosik-Kawała D., *Rodzinne i instytucjonalne środowiska opiekuńczo-wychowawcze*, Lublin 2012.